

# Penningtvätt och skattesmitning

## – journalistiska erfarenheter

Jag tittar tyst på raden av svartvita porträtt som hänger i redaktionens mötesrum. De är närmare tio.

– Det är mina kolleger som har mördats, berättar den unga journalisten Roman Anin.

Den enda jag känner igen från porträtten är Anna Politkovskaja som sköts ihjäl i sin hemtrappa i Moskva år 2006. Den obekväma journalisten som blev världskänd för sin rapportering om krigsförbrytelser i Tjetjenien.

Jag är på besök på den ryska oberoende tidningen *Novaja Gazeta* i Moskva och har just intervjuat Roman Anin. Politkovskaja är en orsak till att han ville bli grävande journalist. Nu har han själv avslöjat korruption inom militären, affärsvärlden och politiken på högsta nivå.

Vi har samarbetat i flera internationella gräv som Panamadokumentet (den stora skatteparadisläckan 2016) och ryska penningtvätthärvor (Ryskt penningtvätteri 2017, Trojka-penningtvätteri 2019). Men våra världar ser helt annorlunda ut. Jag har aldrig behövt fly från mitt land efter ett avslöjande, jag behöver inte av säkerhetsskäl välja nya vägar till jobbet varje dag. För Roman Anin är det vardag.

Finland har alla förutsättningar för att journalister ska kunna idka grävande journalistik. Den kan ses som en barometer för demokratin, som granskar makten, avslöjar missförhållanden och orättvisor. Och ställer till svars om det finns någon att ställa till svars.

Finland både toppar listan för pressfrihet och hör till världens minst korruperade länder. Vi har världens äldsta tryckfrihetslag, från tiden tillsammans med Sverige. Lagen som österbottniska Anders Chydenius utarbetade på 1700-talet och som ligger som grund för dagens offentlighetslagstiftning.

Men verkligheten är en annan. Tjänstemännen kan inte sin offentlighetslag, det är ibland lättare att få företagsinformation från skatteparadis än från Finland, visselblåsare som vill avslöja missförhållanden jagas, journalister hotas av advokater och en armé av PR-människor. Välkommen till granskande journalisters vardag.

### *Att gräva i penningtvätt*

Ett pund. Det var priset som visselblåsaren Howard Wilkinson betalade för information som senare ledde till vad som kallats för världens största penningtvättskandal.

Wilkinson var en mellanchef på Danske Banks Tallinnkontor. Han märkte att banken användes till skumma penningtransaktioner och att kontoret lät det ske. Enligt internationella penningtvättslagar ska banken känna till sina kunder och antingen stoppa misstänkta transaktioner eller rapportera om dem till myndigheterna. Brittiska Wilkinson såg penningflöden i miljardbelopp som flyttades via Danske Bank utan att banken gjorde sitt bakgrundsarbete, det som på bankspråk kallas compliance.

En av Danske Banks största kunder var ett brittiskt företag som hette Lantana Trade LLP. Wilkinson gjorde någonting som ingen annan inom banken gjort förut. Han knappade in Lantana Trade LLP i det brittiska affärsregistrets databas och grävde fram information om företaget – för ett pund. (Numera är all information på registret Companies House gratis och öppen.)

Det visades sig att Lantana Trade var ett inaktivt företag. Ändå flöt det 20 miljoner euro varje dag från Ryssland till Lantana Trade via Danske Bank

i Tallinn. Ägarna visade sig vara bolag från ökända skatteparadis som Seychellerna och Marshallöarna. Det inte bara luktade penningtvätt, det stank.

Howard Wilkinson tog kontakt med sina chefer på banken, både i Tallinn och på huvudkontoret i Danmark, men ingen reagerade på larmrapporterna. Då bestämde sig Wilkinson för att bli en visselblåsare: han tog kontakt med den danska tidningen *Berlingske* och läckte bankdokument. Resultatet blev en enorm penningtvättskandal som ledde till VD:ns avgång, flera brottsutredningar, miljoner i böter och en enorm intern omstrukturering inom banken.

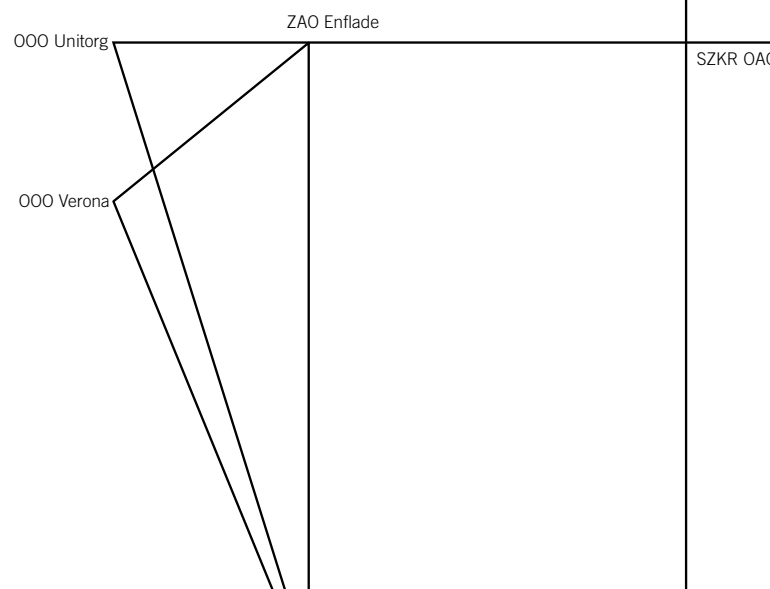
Vad har allt detta att göra med granskande journalistik i Finland? Mycket. För det första: om bolaget varit registrerat i Finland skulle Wilkinson knappast ha fått ut information om ägarna. För det andra skulle årsrapporterna ha kostat mycket mer och varit svårare att få ut. För det tredje skulle han ha varit tvungen att resa till Helsingfors för att få all tillgänglig bolagsinformation från tiden före 2015. I Finland är det i dagens läge överraskande krångligt att få ut bolagsinformation som i princip är offentlig. De uppgifter som Wilkinson grävde fram är väsentliga också för en journalist som granskar ekonomiska frågor.

Finländska Patent- och registerstyrelsen som samlar in uppgifter om bolag och stiftelser publicerar gratis basinformation på nätet. Mer detaljerad information måste man gräva fram fysiskt på Patent- och registerstyrelsens kontor i Sörnäs i Helsingfors, från speciella datorer, under kontorstid. Det är tidskrävande och ett klart handikapp för journalister som bor utanför Helsingfors.

Däremot gör finska börsbolag business på offentlig bolagsinformation. Som medborgare eller journalist kan man använda Asiakastieto eller Alma Talents nätservice. Men det kostar. Många frilansare eller mindre redaktioner har inte råd med att ha ett konto hos någondera databasen.

När det gäller uppgifter om bolagens verkliga ägare eller så kallade huvudmän har vi i teorin fått en förbättring, som resultat av EU:s penningtvättsdirektiv. Nu måste alla EU-länder upprätthålla ett register med bolagens verkliga huvudmän. Det här beslutet har kommit som ett resultat av de många skatteparadisläckorna som journalister har avslöjat.

Artikels grafik: Ville Juutainen (Yle) / Ika Österblad

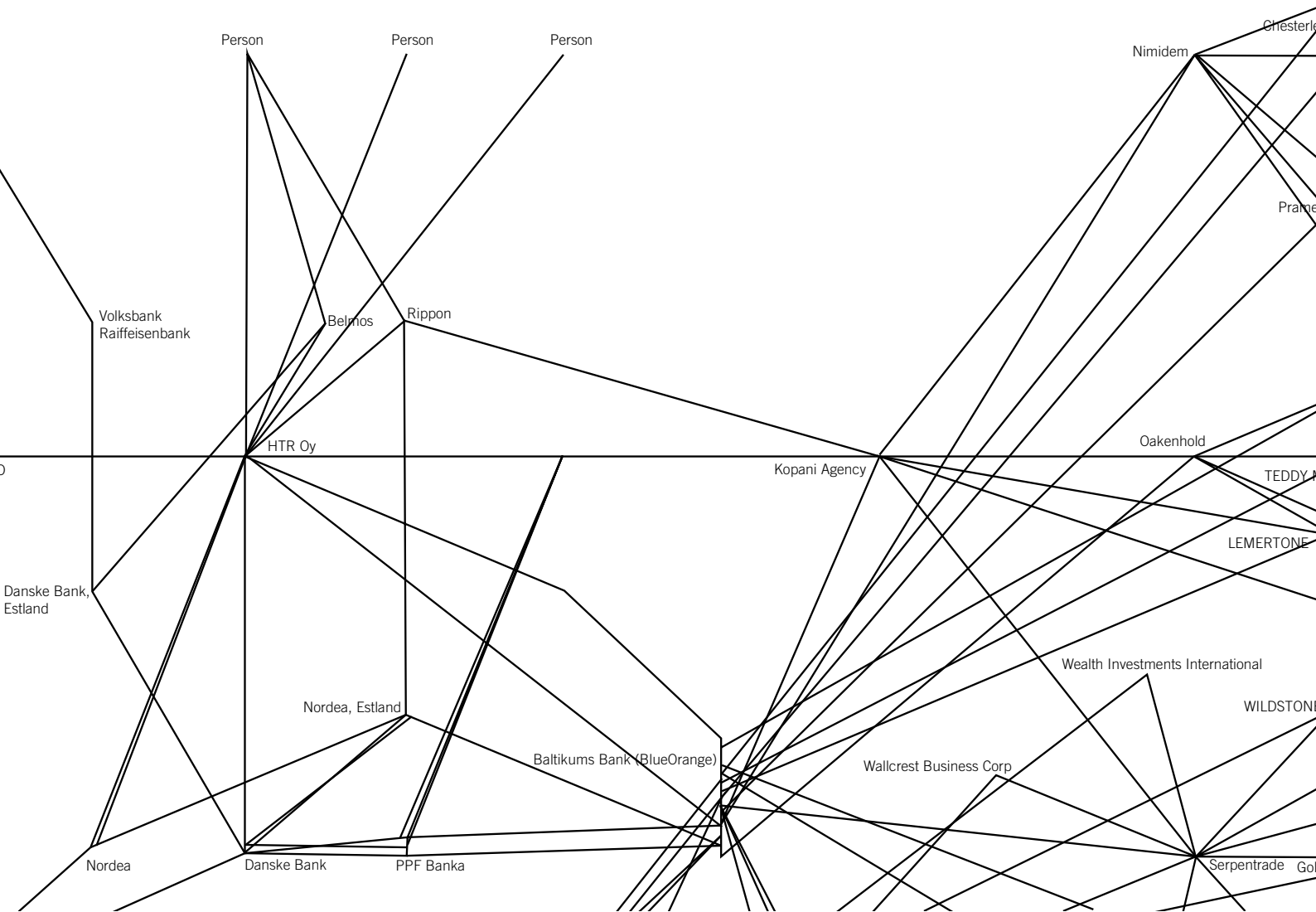


Men Finland kommer också här på efterkälken.

Hos oss började registret fungera i juni år 2020. Men det är fortfarande väldigt bristfälligt. Bara en liten del av företagen har meddelat om sina ägare. Dessutom kan personer som äger mindre än 25 % av ett aktiebolag fortfarande hålla sitt ägande hemligt. Och av någon anledning är registret inte öppet: journalister måste be om specialtillstånd av Patent- och registerstyrelsen för att få ut uppgifter.

Frågan lyder: varför kan inte Patent- och registerstyrelsen publicera informationen öppet och gratis, som så många andra offentliga bolagsregister i andra länder? Det räcker att jämföra med Storbritanniens bolagsregister: en skattkammare för journalister.

En pinsammare jämförelse är Luxemburgs handelsregister, landet som av experter klassas som skatteparadis på grund av sin låga skattenivå. Ett annat kriterium för att kallas för skatteparadis är sekretess. Ändå är Luxemburg betydligt öppnare än Finland när det gäller bolagsinformation.



### *Jakten på visselblåsare*

Ytterligare en skamfläck för Finland handlar om avsaknaden av lagstiftning för att skydda visselblåsare. I Sverige skyddas offentligt anställda som tar kontakt med media för att berätta om maktmissbruk eller missförhållanden. Cheferna får enligt lagen inte ens försöka ta reda på vem som läckt uppgifter till media. I Finland finns ingen sådan lag. Tvärtom har vi en kultur där visselblåsarna jagas. Det har jag och mina kolleger gång på gång sett på nära håll. Det gäller källor inom såväl polis, sjukhus, skattemyndigheter som till exempel åldringshem. Tröskeln att föra fram exempelvis missbruk av offentliga medel blir hög om man riskerar att förlora sitt jobb och dessutom bli nedsvärtad av media.

För jo, det är också ett typiskt finskt fenomen att andra medier hellre deltar i klappjakten på visselblåsare än på själva missförhållandena som kollegorna avslöjat. I den jakten glöms snabbt kärnan i journalistiken: att föra fram relevant information

med allmänt intresse för medborgarna. Ändå är visselblåsare a och o för att kunna gräva i till exempel ekonomisk brottslighet.

### *Att gräva i skattesmitning och penningtvätt*

Att som journalist granska offshorevärlden är närapå omöjligt utan dataläckor. Förutom låg skattenivå är det framför allt sekretess som är skatteparadisländernas viktigaste försäljningsprodukt. Sekretessen utgör en stark magnet för både skattesmitare och ekonomiska brottslingar som vill blanda sina smutsiga pengar med laglig verksamhet, det vill säga tvätta dem.

Offshorebolagen leds av bulvaner så att de riktiga ägarna förblir i skymundan, ägarstrukturen är oftast otroligt komplicerad, bolagsregister ger knapphändig information. Det bidrar till att såväl myndigheter som journalister stöter på en mur av sekretess. Därför behövs dataläckor från skatteparadis.

Den kändaste av läckorna är Panamadokumenten. Dokumenten läckte från den panamanska advokatbyrån Mossack Fonseca som visade sig vara inblandad i flera fall av korruption, penningtvätt och skatteflykt. I ett års tid grävde närmare 400 journalister runt om i världen i de hemliga dokumenten och faktakollade med hjälp av information från öppna källor och intervjuer.

Tillsammans avslöjade journalisterna hur tiotals ledande politiker hade hemliga bankkonton i länder som Panama och Brittiska Jungfruöarna, bland andra ministrar från Island, Spanien och Pakistan som alla blev tvungna att avgå. Vi kunde visa hur Nordens största bank Nordea skapade och administrerade hundratals offshorebolag för sina kunder i obskyra skatteparadis. Både Nordea och Mossack Fonseca var redo att beträda en laglig gråzon. Ett exempel var att Nordea bad Mossack Fonseca att i efterhand ändra datum på sin kunds fullmakt. Ett annat exempel: en del av skalbolagen som Nordea administrerade leddes av en bulvandirektör som hade varit död i 8 år. Det visar hur artificiella uppläggen med skatteparadisebolag är. I offshorevärlden är allt möjligt – om kunden är färdig att betala.

Till följd av Panamadokumenten lät Nordea göra två stora, interna utredningar. Banken frös flera konton, sa upp sitt samarbete med Mossack Fonseca och mångdubblade sin personal inom compliance-avdelningen, den som ska se till att banken inte används för penningtvätt.

Efter Panamadokumenten kom flera stora läckor från offshorevärlden: Bahamasläckan (2016), Paradisdokumenten (2017) och senast Bankläckan (2020) för att nämna några. Utgående från Paradisdokumenten kunde vi veckla ut en osannolik historia där Finlands rikaste man Antti Herlin försökte rädda en obskyr, finländsk bank registrerad på Malta. Sedermera blev Centralkriminalpolisen intresserad av banken och ägarna står nu åtalade i en enorm brottshärva.

Vi hittade också dokument som ledde oss vidare till att avslöja hur gruvbolaget Afaraks mystiska storägare möjligtvis gjort sig skyldig till börsbrott. Ett fall som av Finansinspektionen kallades exceptionellt och av professorn i finansiering Timo Rothovius en skamfläck för Helsingforsbörsen. Även det fallet har lett till myndighetsutredningar.

Bankläckan däremot visade hur internationella

myndigheter står handfallna inför storskalig, global penningtvätt. Ur finländsk synvinkel avslöjade Bankläckan bland annat hur statens gruvpartner Trafigura anmälts för flera misstänkta fall av penningtvätt samtidigt som näringsminister Mika Lintilä offentligt påstått att staten har kollat Trafiguras bakgrund. Allt är väl, betyder regeringen om Talvivaaras näst största ägare som i själva verket är involverad i en lång rad skumma affärer.

Men skatteparadisläckorna har inte bara hjälpt till att avslöja enskilda skandaler utan också gett en inblick i offshoreekonomin som helhet, med andra ord visat hur hela systemet fungerar och varför det är så svårt att få bukt med det trots att vi alla vet hur skadligt det är för våra samhällen.

Under hösten 2016 fick vi chansen att berätta om den stora bilden för EU-politiker då en handfull journalister som jobbat med Panamadokumenten blev inbjudna till EU-parlamentet. Vi berättade om mellanhandernas roll i offshore-systemet; om bankerna, juristerna och skattekonslterna. Om dem som får skuggekonomin att rulla, som gör enorm business på den och som samtidigt är den lobbygrupp som starkast försvarar offshorevärlden. Det var både en ära och rätt så förbryllande att sitta i salen fylld med EU-parlamentariker som till slut ställde sig upp och applåderade åt oss.

Senare antog EU ett direktiv som förpliktigar just dessa mellanhänder att anmäla internationell skatteplanering.

Att skatteflykt utgör ett allvarligt hot mot demokratin lär inte vara en nyhet för någon. Om storföretagen och eliten kringgår de gemensamma reglerna undergrävs välfärdssamhället, de sociala klyftorna ökar och vanliga medborgares motivation att betala sina skatter minskar.

EU-parlamentet har efter skatteparadisläckorna skärpt lagstiftningen för att förhindra penningtvätt och skatteflykt. Läckorna har också satt igång hundratals olika myndighetsutredningar runtom i världen, även i Finland. Men förändringarna är långsamma och utredningarna tar tid.

### *Nordiska banker insyltade i penningtvätt*

Trots att jag och min kollega Jyri Hänninen hade plöjt igenom flera skatteparadisläckor där Nordea varit in-

blandad, var det här någonting helt annat: banktransaktionerna i det som kallas för Trojkans tvätterier var i miljardklass och betalades kors och tvärs mellan skatteparadisbolag utan någon konkret verksamhet.

År 2019 kunde vi med hjälp av de läckta dokumenten från lettiska banker nysta upp ett enormt nätverk av penningtvätt som hade byggts upp av en grupp ryska affärsmän, en del nära Putin. Nu använde vi oss av kodare som kunde analysera materialet för oss och rita upp en osannolik grafik av bolag, transaktioner och banker.

Och Nordea hade en central roll i härvan. Bland Nordeas kunder fanns närmare 300 skalbolag utan egentlig verksamhet, med okända ägare, registrerade i skatteparadis – skolexempel på varnings signaler för penningtvätt. Transaktioner på hundratusentals euro hade gjorts via dessa bolag i flera års tid, vilket tyder på att Nordea inte följt lagar för att motverka penningtvätt.

Nyheter om hur de stora nordiska bankerna (Danske Bank, Nordea, SEB, Swedbank) har haft en central roll i rysk penningtvätt i miljardklassen hade aldrig kommit fram utan visselblåsare som läcker interna dokument till journalister.

Men dataläckorna har fört fram ett nytt problem. De läckta dokumenten i sig kan avslöja identiteten på anonyma visselblåsare. Det hände med fallet där USA:s nationella säkerhetsmyndighet NSA fick fram vem som läckt dokument till media genom att analysera dold så kallad metadata i dokumenten. Metadata är information om information. I NSA-fallet handlade det om gula prickar i pdf-filerna, som avslöjade vilken kopieringsmaskin som använts för att kopiera de hemliga dokumenten och identiteten på personen som kopierat dem. Visselblåsaren identifierades och fick fängelsestraff.

### *Skattemyndigheterna hotar med husrannsakan*

De stora digitala läckorna har kommit för att stanna. Och myndigheterna i Finland har inte förstått att visselblåsaren kan avslöjas av dessa dokument. Det fick jag personligen erfara när skattestyrelsen hotade med husrannsakan. Just efter att vi publicerat våra reportage baserade på Panamadokumentet, krävde de finska skattemyndigheterna att få tillgång till hela materialet, också vår journalistiska research

– med hjälp av polis om nödvändigt. På grund av källskyddet kunde vi inte gå med på kravet.

Under en familjemiddag blev jag tvungen att varna familjen: myndigheterna hotar med att göra husrannsakan både hemma och på jobbet. Förbered er på det, sa jag. Tonåringarna skrattade lite nervöst och frågade att inte kan de väl ta våra datorer? Och det här kan väl inte hända i Finland? Jo, det händer i Finland, sa jag, och jo, de kan ta allas våra datorer.

Och nu kommer det tragikomiska. Skattemyndigheterna sa att de inte är intresserade av källan, bara av dokumenten. I en Yle-intervju ett år senare kommenterade Skatteförvaltningens generaldirektör Pekka Ruuhonen Yles vägran att ge över Panamadokumentet med att kalla det för ”struntprat om källskydd”.

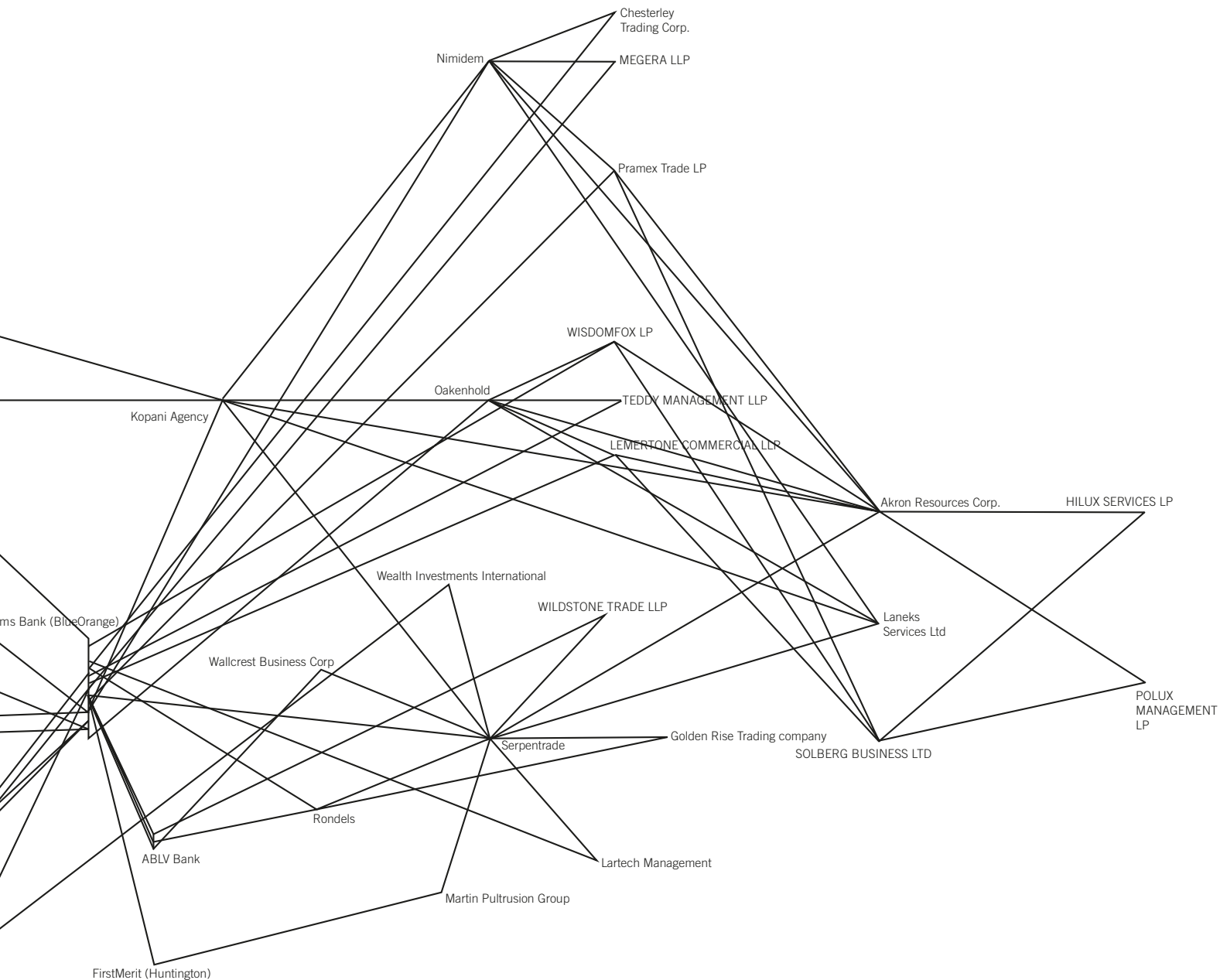
Det visar på en total okunskap om källskydd och om digitala läckor. Våra myndigheters krav på materialet blev en nyhet i bland annat Costa Rica, Spanien och Sydkorea. Och det här hände bara i Finland, inte i Ryssland, Venezuela eller Ungern.

Senare fick de finska skattemyndigheterna Panamadokumentet via sina tyska kollegor och har undersökt finländares skatteflykt med hjälp av materialet – vilket ju är i allas vårt intresse. Men vår uppgift som journalister är inte att ge över material vi fått av anonyma källor till myndigheter. Det hade alla journalister som var med om Panamadokumentet skrivit under i ett avtal med organisationen som koordinerade projektet, ICIJ (International Consortium of Investigative Journalists). Varför? För att anonyma källor ska kunna lita på att dokumenten de läcker inte ges vidare. Sedan är det upp till källan om hen vill dela med sitt material med myndigheter. Vår uppgift som journalister är att undersöka dokumenten, verifiera dem med hjälp av offentliga källor, hitta relevant information och förmedla den till allmänheten.

### *Attityd och internationellt samarbete*

Jag har i den här artikeln skrivit om hinder som våra egna myndigheter sätter för grävande journalistik. Men det största hotet finns ändå mellan våra öron.

Vi måste som journalister kunna vår offentlighetslag då en tjänsteman glömmer den. Vi måste kräva ut handlingar och göra mer dokumentbase-



rad journalistik, vi ska inte nöja oss med bolagens pressmeddelanden eller intervjuer med VD:n. Tyvärr koncentrerar sig ekonomitidningarna på den kvartalsbundna resultatjournalistiken och idkar sällan grävande journalistik.

För att gräva behövs tid, rätt attityd och chefernas stöd. När ”skiten träffar fläkten” behöver vi modiga förmän som försvarar sina reportrar mot arméer av PR-chefer och jurister som försöker stoppa artiklar eller reportage genom hot och krav.

Vi behöver också mera internationellt samarbete. Ekonomisk brottslighet håller sig inte innanför våra landsgränser, den är global. Därför måste också journalisterna samarbeta globalt. Och det görs glädjande nog allt mer, koordinerat av organisationer som ICIJ (International Consortium of Investiga-

tive Journalists), OCCRP (Organized Crime and Corruption Reporting Project), Forbidden Stories och EIC (European Investigative Collaborations).

Det internationella grävsamarbetet har noterats bland annat med det prestigefyllda Pulitzerpriset (ICIJ och över 300 journalister för Panamadokumenterna 2017) och nu senast med fredsprisnomineringen för arbetet med att öka transparensen inom finansvärlden.<sup>1</sup>

Hittills är det framför allt Yles grävande redaktioner MOT (finska) och Spotlight (svenska), och till en viss del *Helsingin Sanomat* som varit med i

1. <https://www.icij.org/investigations/panama-papers/panama-papers-wins-pulitzer-prize/> ; <https://www.icij.org/investigations/fincen-files/icij-nominated-for-nobel-peace-prize-for-combating-dark-money-flows/>

internationella grävprojekt. Jag hoppas att fler medier ska förstå vikten av att slå sig ihop med kolleger från andra länder och gräva tillsammans, i en värld där de flesta redaktioners resurser dras ner hela tiden samtidigt som det blir allt viktigare med djuplodande, väldokumenterad journalistik utan politisk agenda.

Finländarnas förtroende för etablerade media som har förbundet sig till gemensamma, etiska regler är än så länge högst i världen. Men trenden är klar: utomlands har förtroendet rasat, det sjunker också hos oss. Och vi har sett vad desinformation och konspirationsteorierna har lett till i länder som USA, Storbritannien och Ryssland.

Det fick den ryske journalisten Roman Anin att nyligen grunda en helt ny webbplats, IStories ("Important stories"). Idén är att gräva på djupet i frågor som är svåra att publicera i Putins Ryssland. Teamet gör ett brett samarbete med andra medier för att få så stor genomslagskraft som möjligt. Roman Anin säger själv att han vill "berätta om de verkliga hjältarna, som gör livet bättre för oss andra – i en by, region eller stad – trots korruptionen eller statens godtyckliga handlingar".

Vardagen för finska journalister är en annan, men det finns en hel del missförhållanden också här som vi journalister borde ta fram. Att granska makten – också den ekonomiska makten – är vår viktigaste uppgift, det stärker demokratin och är det bästa motgiftet mot både korruption och desinformation.

Om vi tycker det känns för motigt och jobbigt, lönar det sig att tänka på porträtten i *Novaja Gazeta*s redaktionsrum. Det ger perspektiv.

MINNA KNUS-GALÁN

#### Källor:

##### Böcker

Simon Bendtsen, Eva Jung och Michael Lund: *Beskidte milliarder: Da Danske Bank blev centrum i verdens største hvidvaskesag*. 2019

Minna Knus-Galán: *Projekt Panama – Ett år med världens största läcka*. 2017

##### Bankläckan 2020

<https://svenska.yle.fi/artikel/2020/09/20/ny-banklacka-finska-statens-gruvpartner-har-anmalts-for-mangamisstankta-fall-av>

<https://yle.fi/uutiset/3-11554451>

<https://svenska.yle.fi/artikel/2020/09/20/ny-banklacka-avslojar-penningtvattens-hemliga-varld-sa-har-flyttades-smutsiga>

*Bahamsläckan 2016*: <https://svenska.yle.fi/artikel/2016/09/21/ny-datalacka-denna-gang-fran-bahamas>

*Nordea och Trojkans tvätter* 2019

TV-dokumentär: <https://areena.yle.fi/1-4530609>

Manuset: <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2019/03/05/nordea-ja-kremlin-pyykkarit-kasikirjoitus>

Artiklar: <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2019/03/04/haamujohdajia-poytalaatikkoyhtiota-ja-pimeita-rahavirtoja-tietovuoto-paljastaa>

*Ryska tvätteriet 2017*: <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2017/03/20/pesty-venalaisrahaa-virrannut-suomeen-suurin-summa-nordean-kautta>

*Paradisdokumenten 2017*

<https://yle.fi/uutiset/3-9912974>

<https://svenska.yle.fi/artikel/2017/11/13/paradisdokumenten-skatteparadisbank-skulle-raddas-med-antti-herlins-miljoner>

*Afarak*: <https://yle.fi/uutiset/3-9918286>

*Panamadokumenten 2016*

TV-dokumentär: <https://areena.yle.fi/1-3179044>

Artiklar: <https://yle.fi/aihe/kategoria/mot/panama-paperit> ; <https://yle.fi/uutiset/18-150162>

*Skattestyrelsens generaldirektör om källskydd*: <https://yle.fi/uutiset/3-9936505>

*NSA-fallet*: <https://arstechnica.com/information-technology/2017/06/how-a-few-yellow-dots-burned-the-intercepts-nsa-leaker/>

*Förtroende för media – Reutersinstitutets utredning*

<https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/what-we-think-we-know-and-what-we-want-know-perspectives-trust-news-changing-world>

<https://www.hbl.fi/artikel/finlandarnas-forhallande-till-nyhetsmedier-bygger-pa-ett-palindrom/>

*Roman Anin och iStories*: <https://www.icfj.org/about/profiles/roman-anin>

*Journalisten*, Jyri Hänninen: "Miksi saan tietojia helpommin veroparatiisista kuin Suomen kaupparekisteristä".

<https://www.journalisti.fi/artikkelit/2019/10/miksi-saan-tietoja-helpommin-veroparatiisista-kuin-suomen-kaupparekisterist-ky/>

*EU-direktivet om skattekonstulternas anmälningskyldighet*

<https://www.vero.fi/sv/skatteforvaltningen/nyhetsrummet/pressmeddelanden/2020/skatteplanering-som-%C3%B6verskrider-statsgr%C3%A4nserna-blir-synligare/>